

SZALAY LAJOS LEVELEI KOVÁCH ALADÁRHOZ

(Dokumentumok – Österreichische Nationalbibliothek, Wien)

SÜMEGI GYÖRGY

A kiemelkedően gazdag nemzetközi és hazai Szalay-irodalomban¹ alig találunk tőle származó vagy hozzá írt leveleket.² A családtagokkal váltott, fönmaradt (még nagyobbbrészt lappangó) leveleken túl a kortársaival, művésztársaival (pl. László Gyula), barátaival (pl. Kovách Aladár) és a kiadóival (Farkas István Új Idők – volt Singer és Wolfner – kiadó; Domokos János Európa Kiadó) folytatott levelezéseinek egyes elemei – vagy a teljessége – ma már hozzáférhető, megismerhető. A Szalay–Domokos levelezés³ (tizennyolc Szalay- és tíz Domokos-levelet tartalmaz) sajátos fejezetet jelöl Szalay életrajzából (1978–85). A Magyarországon megjelenő könyvei nyomvonalán alapvető fontosságú adatokat és információkat tartalmaz az az időbeli illusztrációsorozatai geneziséhez.

A Kovách Aladárhoz írott levelek egy korábbi, Szalay Lajos életében válságos életperiódust, az Argentínából (Buenos Aires) elköltözést és az Amerikai Egyesült Államokban (New York) történő megtelepedést és mindennek okait és bizonytalanságait, a személyiség, az alkotó oldaláról az indítékok, a motivációk teljességét őszintén föltárják és bemutatják. Az Európában újra jelen lenni, megjelenni vágyát, könyvek és kiállítások (Párizs) terveit s keserű tapasztalatokat a magyar emigrációról, a sikertelenségekről.

Kovách Aladár (1908–1979) Szalay pályáját is befolyásoló fiatalkori barátja, kortárs-bizalmasa, az első, magyar művészettörténeti jelentőségű rajzkönyvének⁴ a kiadója. Itt közreadott levelezésük idején (1959. VI. 9–1977. VII. 25.) Bécsben élt, szerkesztői (Nemzetőr, München), írói, újságírói munkásságot folytatott.⁵ Írásos hagyatékát az Osztrák Nemzeti Könyvtár (Österreichische Nationalbibliothek, Wien) vásárolta meg.⁶

1 *Végyvári Lajos*: Szalay Lajos. Városi Tanács – Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1990.; Érintések. In memoriam Szalay Lajos. Szerk.: *Tóth Piroska*. Válogatott bibliográfia. Miskolci Galéria Könyvek 5., Miskolc, 1996.

2 *Szalay Lajos*. (Miskolci Galéria, 1992.) című katalógusban megjelent: Szalay levele Farkas Istvánhoz; valamint Keresztury Dezső, Esteban Fekete és a Magyar Írókamara Szalayhoz írott levelei.

3 „Tollhegyre venni jólesik”. Szalay Lajos levelezése Domokos Jánossal. Bev., összeállította: *SümeGI György*, kézirat. Sajtó alatt a Nógrádi Történeti Múzeum soron következő évkönyvében.

4 Szalay Lajos Hatvan rajza. Előszó: *Kassák Lajos*. Bolyai Akadémia, Bp. 1941.

5 *Hartyányi István*: Kovách Aladár bibliográfiája. Szenci Molnár Társaság, Bp. 1994.

6 A Kovách Aladár-hagyatékot külön, önálló egységként kezeli dr. Németh István úr, az Österreichische Nationalbibliothek, Wien kéziratárának tudományos főmunkatársa. (A Kovách-hagyaték megtekintését s az önzetlen, kollegiális segítséget ezúton is hálásan köszönöm meg.) A Kovách-hagyaték – kéziratok, levelek, dokumentumok stb. – mintegy 240 egység, kb. 100 dobozva rendezve, kb. 10 iratfolyó méter: Österreichische Nationalbibliothek Handschriften-, Autographen- und Nachlassesammlung (ezenkívül rövidítva: ÖNB, HAN-s) Kovách Aladár Hagyaték, Mapped (= KAH.M.)

Az ebben föllelhető levelek közreadásával nemcsak a Szalay–Kovách-barátság válságos fejezetéről kapunk hiteles képet, hanem betekintést nyerhetünk Szalay Lajos akkori emberi, alkotói problémáinak a mélyére is.

A leveleken kívül Szalay-rajzokról készült levonatokat, könyvtöredékeket s egyéb dokumentumokat is megőrzött Kovách Aladár.⁷

Így az Österreichische Nationalbibliothek Kovách Aladár-gyűjteménye – fontos Szalay-dokumentumtár is egyúttal.

1. Szalay Lajos Kovách Aladárnak

Lomas de Zomora (B.aires) 1959. VI. 9.

Kedves Alikám.

Három ok miatt válaszolok ennyire késve a leveledre.

1. Mert kirúgtak B.Airesből és így a posta később akadt rám.

2. Mert a levelet feleségem vette át, és a később tárgyalt okok miatt sokáig nem akarta megmutatni nekem.

3. Mert ugyanazok az okok, amik feleségemet nyugtalanítják, engem is állandó keserűségben tartanak, és időbe telik nekem is míg a mondani valómat úgy rendezem, hogy senkit ok nélkül meg ne bántsak, de azért őszintén mondjam meg, amit leveledben írt dolgokkal kapcsolatban meg kell mondanom.

Alikám, a magyar forradalomnak talán egyedüli, a forradalom idejében is külföldön élt áldozata vagyok, még pedig nem is annyira a kommunisták miatt, mint éppen az úgynevezett jobb vagy keresztény oldal érthetetlen és csak árulásnak nevezhető magatartása miatt. Az erkölcsi és értelmi fogyatékoságnak erről az özönvízéről nem írok, Te is ismered; azok az esetleges és itteni személyektől szennyes hullámok, amik engem megfojtottak, egymedrű testvérei annak az áradatnak, amit Te Európában ismerhetsz. Erről is felesleges beszélni. Elég, ha az eredményről szárazon értesítelek; tíz évi argentin tartózkodásom alatt *feddhetetlen becsületességem és szakmai kiválóságom* ellenére vagy éppen miatta elértem végre, hogy az anyagi nyomor és az erkölcsi eltemettség alján várjam a dicstelen megdöglést.

1954-ben a Tucumani egyetem kiadta kb. 100 rajzot tartalmazó könyvemem.⁸ A müncheni „Gebrauchsgraphik” 1955 VII. száma⁹ nyolc oldalas cikkben mint a rajztoll varázslóját méltat ezzel a könyvvel kapcsolatban. A kommunisták befolyására a tucumani egyetem visszatartotta az egész kiadást. Nem került forgalomba éppen úgy, mint ahogy nem került itt Argentínában szétosztásra a vele foglalkozó száma a „Gebrauchsgraphik”-nak sem. – 1956-ban a „Délamerikai Magyarság” kiadásában megjelent egy S.O.S. a magyar forradalom rádióleadásai, 44 rajzommal¹⁰ (ezeket ismerheted a „Nemzetőről”). Ez a könyv olaj volt a tűzre, de a kommunisták e tüze ellen nem tudtam harcolni. (...)

Még e szemfedőm egy utolsó csipkéjét megemlítem. 1958-ban megjelent a „Kraft” kiadásában kb. 120 rajzot tartalmazó két nyelvű könyvem,¹¹ melynek egyharmada a magyar forradalmat rajzolja meg. Sem eladás, sem kritika. Sem itt, sem külföldön. – Érthető. Egyedül beszéltem arról, hogy mi volt a magyar forradalom oka. És új – vagy ó, de egy volt e szövetség. Szövetség az élősdik védelmében és az igazság meg a nép ellen.

Mond Alikám, hogy is próbálhatnám meg újra? Egyedül, és még azok is ellenem, akik mellettem kellene hogy álljanak. Nem. Több baleség nincs. Ady írhatná; Bajban van a mese-vén, gyűrűközni kell a halállal, gyere János, Balek János. –

Másfél évtized után és az együttműködés szép emlékével meglephet téged ez a vértköpködő tagolatlan freccség. Nem vihetem eléd a tenyerenem tudómet szétmarcangolt bacilusok hosszú névsorát, hát még azokat

7 I. 1–38-ig számozott klisényomatok, 15 lap (laponként 4–6 rajzlenyomat); II. 8 lapon 43 klisélevonat; III. 11 klisélevonat. A Szegény hazám – I/A-tól 37-ig számozva; IV. 62 rajzlevonat, 62 lap, a Szegény hazám rajzszorozat (Szalaynak az 1956-os forradalomról készült művei ezek). ÖNB, HAN-s, KAH.M: 154. Az itt közölt Szalay-levelek 1–7-ig, valamint a Kolconay-levél s a Szalay–Tollas-levélpár: ÖNB, HAN-s, KAH.M: 32.; 8–9: ÖNB, HAN-s, KAH.M: 161. Kovách Aladár Szalayhoz írt levele: özv. Szalay Lajosné tul., Miskolc.

8 *Lajos Szalay*: Dibujos Drawings. Universidad Nacional de Tucumán, Tucumán, 1954.

9 *Anton Sailer*: Ein Magier der Zeichenfeder. Lajos Szalay. Gebrauchsgraphik, München, 1955/7. 33–39.

10 SOS El Drama de Hungria. Edición de „Délamerikai Magyarság”, Buenos Aires, 1957.

11 *Lajos Szalay*: Dibujos Drawings. Bev.: Jorge Romero Brest. Guillermo Kraft Limitada, Buenos Aires, 1957.

OSSOSSOSSOSSOSSOSSOSS
OSSOSSOSSOSSOSSOSSOSS
OSSOSSOSSOSSOSSOSSOSS
OSSOSSOSSOSSOSSOSSOSS
OSSOSSOSSOSSOSSOSSOSS

EL DRAMA DE HUNGRIA

OSSOSSOSSOSSOSSOSSOSS
OSSOSSOSSOSSOSSOSSOSS
OSSOSSOSSOSSOSSOSSOSS
OSSOSSOSSOSSOSSOSSOSS
OSSOSSOSSOSSOSSOSSOSS

1. kép. Könyvcímlap, Edición de „Délamerikai Magyarság”, Buenos Aires, 1957

a névtelen vírusokat, akik az értelem legsűrűbb szűrőjén sem akadnak fenn. Minek? Hiszen Te éppen úgy érzed őket mint én. (...)

Sajnálom Alikám, hogy nem tudom elküldeni a fent említett könyveket, a kritikákat, amik régen oly szépek voltak, és a csendet, amit most faragnak körém. Nem tudom elküldeni a feleségem és a kislányom ijedt tekintetét sem, tudva, megfenyegették őket hős Makabeusok, hogy „apáddal együtt kiirtunk”. Nem tudom elküldeni a nyomorszagot sem. Így arra kérlek, hidd el, amit írtam, és lásd be, nem állíthatok már ki, mert már még állni sincs erőm. –

Szeretettel ölel barátod

Lajos.

U.I.

Átolvastam újra meg újra a levelemet. Szeretném átsimítani, szelidíteni, de nem tudom. Így csak Téged simogatlak meg szeretettel, és kérlek arra, vedd úgy a levelet, hogy nem én írtam és nem hozzád, hanem egy fuldokló a másikkal a nyakát elkapta; idéntlenül, görcsösen, a tömegben vergődők reménytelen magáramadottságában. Hidd el szeretnék valakikhez tartozni, valakikkel együtt az igazságért kiállni. De nincs senki. És ha sokan is vagyunk kint; ebben a pánikszerű csörtetésben a nagy számunk csak arra volt jó, hogy összetörjünk egymást. Én már kidültem és nem vigasztal, hidd el, hogy a végén azok is kidülnek, akik most még rohannak a mindannyiunk vesztébe. Talán örülök is egy kicsit, hogy nem bírtam kivárni, amíg a két órült megint összeugrik, és hogy nem kell majd bevallanom, hogy a felszabadult hazába nem mernék visszamenni anyám rádióaktívává vált arcát megcsókolni.

2. Szalay Lajos Kovách Aladárnak

New York febr 10–1960

Kedves Aladár,

Ma toppant be hozzám Tollas Tibor¹² és Pető Ferencz, és a személyes találkozás örömevel együtt jó híreket is hoztak. A párisi kiállítással kapcsolatban –

Erre vonatkozólag légy szíves válaszolni:

1. Hol lesz a kiállítás?
2. Körülbelül mikor? (Jó lenne erősen a tavasz végén, mert anyagban szegény vagyok, és egy pár igazán jó rajzot szeretnék még csinálni. *Fogok is.*)
3. Kinek kell elküldeni a munkákat? És hova? (Pontos cím)
4. Körülbelül mennyit? (Gondolom százat, nem?)
5. Igaz-e az a hihetetlen hír, hogy Jean Cocto (biztos nem így írják) benne van a kiállításban. – Ha igaz, milyen formában?

Válasz a Te jan. 23-iki kérdéseidre –

1. (utalással a kérdések 2. pontjára) A párisi kiállításra szánt rajzokat nem kell összeszednem, meg kell csinálnom. Ne ijedj meg ettől. Ugyan van 6–700 rajzom, de mégis, oda gatyá, felkötött rajzok kellene. Egy hónap alatt vígan csinálók száz olyan rajzot, amiből 60–80 jó lesz, a többi 20–40-et a készletből hozzácsapom.

2. A tucumani album eredeti rajzait eladtam, és megközelíthetetlen helyeken vannak.
3. A Blankó-féle könyv eredeti rajzaival ugyanez a helyzet.
4. A párisi kiállítás anyagában nem lesz reprodukált anyag.
5. Az 1945-ös budapesti könyv címe: Szalay Lajos rajzai – Kállai Ernő előszavával. Hatvan rajz, egy oldalon csak egy, tehát nagy rajzok. A könyv mérete azonos a tucumani könyv méretével, tehát: 23x31 cm.¹³
6. Blankó volt a tőkése a Kraft 1957-es könyvének, tehát a Blankó-féle könyv azonos a Kraft-kiadással.

Örömmel olvasom, hogy lassan rendbejöttél. Hála Istennek. Itt küldök egy cikket az „American Artist” ez évi februári számából. Ugyan a szerző, maga a főszerkesztő, Norman Kent, nem írta alá, de így, törvénytelen szülöttként is, a cikk jó, és engem bizonyára segíteni fog.

Egyébként én magam nagyon letört állapotban vagyok. Mindenben, amiben hittem, csalódtam. És ezt most már ki sem heverem. Hozzá még az egyik szememmel is komoly baj van. A sok és irtalmatlan izgalom.

¹² Tollas Tibor (1920–) költő, a nyugateurópai magyar emigráció fontos alakja, a Nemzetőr (München) szerkesztője.

¹³ 20,3x28,3 cm a könyv mérete.

Kislányom 11 éves, az ötödik osztály felső tagozatában van. Nagyon jól tanul, és három nyelven beszél folyékonyan. – De még hozzá nagyon jól rajzol is.

Feleségem már nehezen bírja az izgalmat, és velem együtt, mint egy roskatag kettős létra egyik szára, igyekszik még tartani bennünket, hogy legalább a kislányunk fel tudjon rajtunk mászni. De hova?

No jó, hát így nem vagyunk, de ez is több, mint, ami nekünk jár.

Letörtésem a rajzokban nem fog látszani. Annyira nyilvános ügy, hogy olyan intim dologban, mint a művészet, nincs is helye.

Minden jót kívánunk, szeretettel öllelek

Lajos.

cimem:

LUIS SZALAY

HOTEL MADISON SQUARE

37 MADISON AVENUE

723 room

NEW YORK 10. N.Y.

3. Szalay Lajos Kovách Aladárnak

Boston 1960 VII. 14.

Kedves Aladár!

Az az érzésem, hogy tavaszi leveledre írt válaszomtól nagyon megbántva érzed magad. Bár levelem keresése távolról sem vonatkozott Rád, mégis minősíthetetlen modortalanság volt rámarnom éppen a Te leveledre, mikor Te voltál az egyetlen, aki akkor is, mint negyvenegyben, csak a bennem kallódó tehetségre gondolták.

Nagyon kérek, bocsásd meg akkori levelem hangját, és bocsásd meg azt is, hogy most mintha semmi sem történt volna, azt kérem Tőled, ami az annyira megbánt levelem tárgya kellett volna, hogy legyen.

Észak Amerikába érkeztem, és újra kezdek mindent teljesen előlről, mint tizenkét évvel azelőtt Argentínában, azzal a különbséggel, hogy Argentínában lehet kezdeni egy művésznek, de itt nem, mert Amerika az elkényeztetettek kockázatától való irtózással csak a már ismerteknek ad lehetőséget. Tehát úgy kellene egy kis hírnév, mint egy falat kenyér, mert itt anélkül falat kenyér sincs.

Tehát e leveled szellemében nagyjából, indítványoznék valamit, amit Te átgondolhatnál alaposan és illuziók nélkül, és aztán érdemben megválaszolhatnád;

1. Elküldenék Neked 40 (negyven) rajzot. Ezeket a lehetőségek szerint részben vagy egészben kiállítanád *Párisban*. A rajzok minden joggal (tulajdonjog és sokszorosítás joga) a Te tulajdonodba mennének át: vagyis Neked adnám (ajándékoznám) őket a várható és nyilván nagy költségek fedezésére.

2. Elküldenék Neked 3-3 példányt az Argentínában megjelent angol és spanyol nyelvű kis könyvemről. [Összesen több mint 200 rajz reprodukciója, köztük az egyikben a magyarországi két kiadványom (1941 és 45) néhány rajza is.] Ezeket két céllal küldeném;

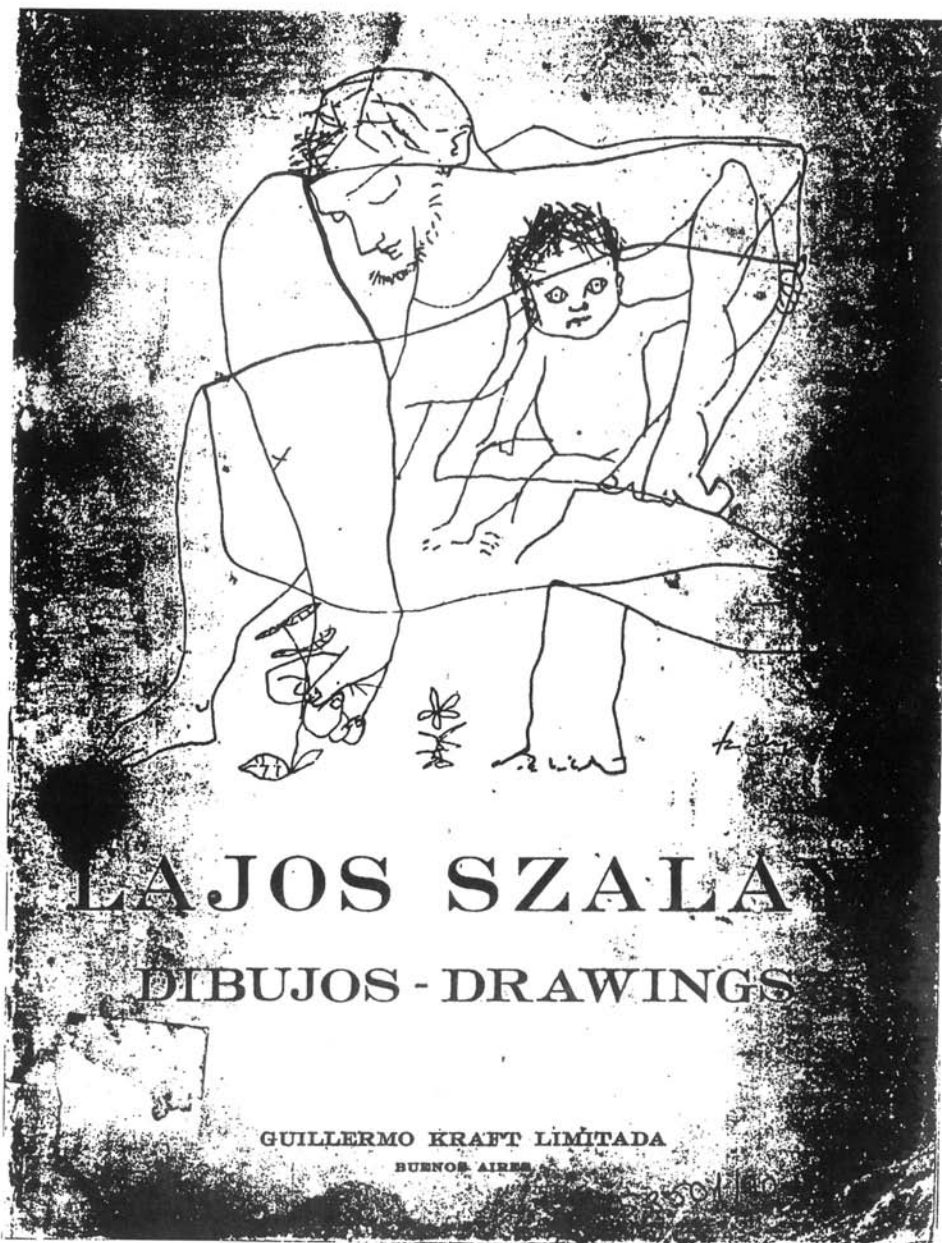
a) propaganda

b) a kis könyv: Lajos Szalay: Dibujos-drawings 1957 Kraft – B.Aires kliséi használható állapotban megvannak. A magyar forradalomra vonatkozó és nekem mérhetetlen kárt okozó rajzok mellőzésével ebből lehetne új formátummal egy újabb kiadást csinálni. Az olcsóbb munkabérek miatt Argentínában egy magyar nyomdában nyomtatni, de a Te kiadásodban és a Te általad ajánlott typografiával és mérettel. Az egész jövődelem, ha lenne, a Tied. Enyém csak a példányok bizonyos százaléka, amit én csak propagandára használhatnék, de el nem adhatnék. A százalék nagyságát megegyezéssel állapítanánk meg.¹⁴

3. Mind a kiállítás, mind az esetleges kiadás teljesen független kell hogy legyen minden nemzeti és politikai vonatkozástól. Tehát nem a magyar Szalay, hanem Szalay, aki magyar, kiállítása és könyve. – Emellett természetesen olyan magyarok, akiknek befolyása van (Irodalmi Újság írói, Vajay Szabolcs U.N.E.S.C.O.) segíthetnének Téged a propagandában. Ha megegyeznénk az elvekben, elküldeném azoknak a személyeknek a listáját, akik hatásosan tudnának segíteni (idegenek is).

Remélni szeretném, hogy válaszolsz. Ha neheztelsz is, gondold meg, hogy a keresésemre volt ok; hiszen a magyar forradalom rajz-sorozatam óta úgy üldöztek mint a kutyát és a magyarok(?) nem utolsó sor-

14 A könyv csupán terv maradt. Mindezzel függ össze az a Szalay-rajzlevonatanyag, amit az ÖNB Kovách Aladár Hagyatéka őriz. Lásd: 6., 7. jegyzet.

2. kép. Könyvcímlap, Buenos Aires, 1957

S A

3. kép. Szalay Lajos 1956-os rajzaiból, klisélevonat, ÖNB, HAN-s, KAH.M: 32.

ban. Olvastam Mindszentiről irt könyvedet, és hallottam csodálatos és már hihetetlen hősiességedet, amivel torkon akartad ragadni hazánk és fajtánk (én ezt hiszem) elkerülhetetlen végzetét. Ezer okkal több, hogy szégyeljem leveletem Előtted, akinek tettei és szenvedése mellett az én viszontagságaim jelentéktelen nyavalygások.

Nem győzve eléggé ismételni bocsánat-kérésemet szeretettel és csodálattal öllelek

Szalay Lajos.

cimem
LUIS SZALAY
80 FENWAY 32 apt.
BOSTON MASS.
U.S.A.

4. Szalay Lajos Kovách Aladárnak

Boston 960 VIII.29.

Kedves Alikám!

Már is feladtam a cimedre két könyvet. A kis könyvben sok olyan rajz van, amiket az S.O.S. kiadványból már ismersz. A nagy könyvben viszontláthatod egy-két rajzát az 1941-es Bolyai kiadásnak. A két magyarországi kiadásból (1941 – Bolyai és 1945 – Új Idők) nekem sincs példányom.

A klisék helyzete:

1. A nagy-könyv összes kliséi, ha még megvannak, a tucumáni egyetem tulajdonát képezik. Ismerve az argentinok kicsinyességét és az egyetemi adminisztráció végtelen komplikáltságát, teljesen lehetetlennek látom, hogy ezekhez a klisékhez hozzájussunk.

2. A kis könyv összes kliséi, amelynek egyharmada az én tulajdonom, dr. BLANCO argentin vegyész birtokában vannak. Ez az úr volt a kis könyv finanszírozója. Neki még ma írok, de a hatásos hitelesség kedvéért jó lenne, ha Te is kérnéd a kliséket. Írhatsz németül vagy magyarul, mivel dr. Blanco felesége dr. Tóth Aranka németül és magyarul egyformán jól beszél. A cím;

dr. AUGUSTIN BLANCO
DOMINGI OLIVERA 830
RAMOS MEJIA
VILLA DON BOSCO
REP. ARGENTINA

Majdnem biztos, hogy semmi akadályt nem fognak kitalálni és elküldik a kliséket. A szállítási költséget én vállalom, és az átutalás módját is elintézem velük nyomban, ha beleegyező válaszuk megérkezik.

Hogy Amerikába jöhessünk, Argentínában el kellett adnom 250 rajzot, legjava termését az utóbbi éveimnek. Itt viszont a nagy nehézségek és az új helyzettel járó sokszerű bénulás (lelki) miatt egyelőre nagyon rosszul megy a munka. Emiatt eredeti rajzot küldeni nem tudok. Olyant legalábbis nem, amiért vállalhatnám a felelősséget.

Ha dr. Blanco átengedi a kliséket, a „Délamerikai Magyarság” fogja becsomagolni és elküldeni őket. Már írtam is Fercseynek és Simon Lászlónak, talán Te is írhatnál nekik, nagy a tekintélyed előttük.¹⁵

Tehát 2 levél; 1. dr. Blanco – 2. „Délamerikai Magyarság”. Gondolkozva sokat a lehetőségeken, az általa kiadott „Szalay Lajos 60 rajza”-nak a második kiadása is jó dolog lenne. Nekem talán most sikerülni fog egy antiqvar példányt megszerezni. A rajzok oly tisztán jöttek ki a Te könyvedben, hogy 1:1 újra lereprodukálhatók. Persze ez 60 klisé árát jelentené. Viszont a méret kezelési kicsisége a papír-és nyomdaköltséget erősen redukálná. Majd meglátod. Egyébként, ha minden sikerül, kb. 130 kliséet kapnál. Ebből aztán válogathatsz és tördelhetsz kedved szerint. Majd egy levelet küldök, amiben csak az aláírásom lesz több példányban.

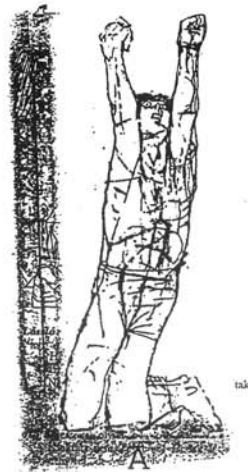
Reménytelen idea, de azért leírom. Ha a könyvhöz Jean Cassou (conservateur en chef du Musée National d'Art Moderne, Paris) írna az előszót, akkor a könyvet nyomban szétkapkodnák. Ez az úr 1955 februárjában a nagy könyvem vétele után ezt írta „...cet album de dessins dou l'art souple el vivant m'a beaucoup

15 Fercsey János és Simon László akkor Buenos Airesben élő, magyar emigránsok; szerkesztők, újságírók.

SICUT ET NOS PERMITTIMUS

A Dél-amerikai Magyarság
Jubileumi Évkönyve
1958

magyar szabadságharc
költészete
Szalay Lajos rajzaival

EMPIEZA

4/1-2. kép. Könyvcímlap, belső címlap Szalay-festmény és -rajz felhasználásával,
Buenos Aires

5. kép. Könyvcímlap, Szalay-rajz felhasználásával, Asociacion Cultura, Buenos Aires, 1959

sédit”¹⁶. Persze ez nem sok, bár szakértők szerint ez a leghosszabb kritika, amit Cassou valaha is ingyen írt. Nagyobb baj az, hogy Cassou többszörös kommunista (...) Elküldtem neki az annyi „kompromittáló” rajzot tartalmazó kis könyvem is, de erre már nem válaszolt. Még is Vajay Szabolcs¹⁷ meg tudná őt győzni, bár Szabolcsunknak én nem vagyok túlságosan a szívében egyik regényéről formált kissé fonnyasztó véleményem miatt.

Mihelyt átnézed a két könyvet, és körülbelül kialakul Benced az új könyv mérete, légy szives a méretet megírni; talán az Argentinában lévő egy-két rajzomról csináltatnék klisé és elküldetném Neked. Ezeket az esetleges kliséket duc nélkül küldetném. A régi klisék kivétel nélkül fa-ducclal mennek, mert nem lehet leszedni őket.

Úgy gondolom, mindent megírtam, ami érdemben fontos volt. Az egyszerű aláírás a táblán nagyon jó ötlet. Ugyancsak jó ötlet az Emlékkő, ha egyelőre csak jelzésnek is írtad. Én is csak úgy jelzésképpen írom most, hogy dolgozom egy könyvön, ami Kner szerint (a gyomai Kner itt élő fia: Albert) jó idea. Azon az alapon, hogy önéletRAJZ és hogy mink „képírók” vagyunk, lerajzolom az életemet,¹⁸ ami az események központjában 1909-ben kezdődött, és egy békés kettősséggel indult a falu (Tarnabod) és a város (Miskolc, Budapest, Paris 1930–31) között. A bukolikus és patriachalis Ábel, akivel lassan azt álmodtatják „hogy két Kain voltam és gyilkoltam egymást”. Az utolsó fejezet címe ez is lesz: Kain és Kain, ahol a magukra Abelbört sírt áldozatok a legszörnyűbb Kainná vedlenek az általuk hályogossá tett szemünk előtt, ha nem is a láttára. Ezt a hályogot szeretném felszűni a tollammal, hogy végül én is képet mutathassak a képmutatóknak. Ez persze még csak a jövő lidércálma, és még sok meg nem emészthető gombócot kell addig lenyelnem.

Igaz szeretettel ölel

Lajos.

LUIS SZALAY
80 FENWAY 32 apt.
BOSTON MASS.
U.S.A.

5. Szalay Lajos Kovách Aladárnak

New York 960 XII. 11.

Kedves Alikám!

A szabvány részvéten túl részt veszek a Téged ért szerencsétlenségben. Együtt érzek tehetetlen szenvedéseiddel; ágyhoz kötődni hónapokig, Neked, aki annyira aktív vagy. Isten segítsen, hogy mihamarabb rendbe jöjj. Nem is kívánhatnék boldogabb Új Évet, mint ami ez az új év lesz, ha végre elhagyhatod az ágyat.

Abból, hogy csak Tucumánt emlegeted a leveledben, arra gondolhatnék, hogy legalább a kis könyv kliséit megkaptad. De, mivel a kis könyv kliséiről mégsem írsz, azt kell látnom; Buenos Aires sem válaszolt.

A parisi kiállítással kapcsolatos reményedben szeretnék osztozni, de utolsó két évem sorozatos balsikerei nagyon mértéktartóvá fonnyasztották az optimizmusomat. Az előző oldal alját levágtam, elég bajod van az én nyavalygásom nélkül is.

Egyébként maradjunk meg abban, hogy ha tudsz valamit csinálni a kiállításom vagy a könyvem ügyében, hát csinálj, de ne nagyon erőltess a dolgot. Nem hiszem, hogy a munkáim érjenek valamit, ha annyi akadály gátolja, mint ami ellen évek óta harcolnom kell. Nyilván tévedtem abban, hogy magyar érték vagyok, és abban is, hogy keresztény értéket jelentek. Másként nem is lehet megmagyarázni, hogy miért nem sikerül semmi. Vagy a magyar és keresztény mint fogalom is megszűnt volna? 52 éves vagyok, és még anyagi és erkölcsi sikert nem tapasztaltam. Most újra kellene kezdenem mindent, és nem tudom már azt sem, ki vagyok, vagy kinek szabad lennem. A fene egye meg, újra beleestem. Ne törődj velem. Tehát, ha lehet, lehet, ha nem, ne erőltess.

Kellemes Karácsonyt és Boldog Új Évet kívánok szeretettel öllelek

Lajos.

16 Jean Cassou mondata magyarul: a rajzalbum rugalmas és élő művészete engem nagyon megragadott.

17 Vajay Szabolcs – az UNESCO-nál dolgozik; író, történész.

18 *ÖnéletRAJZ* könyvéhez Szalay rendezgette a rajzait, újakat rajzolt, s egy fekete fedelű mappába be-
ragasztott több rajzot Szalayné is az évek során. A tervezett rajzciklusok rövid bevezetőiből az elkészülteket
közléteszi: Szalay Lajos rajzai. Bev., szerk.: *Sümei György*. Miskolci Galéria, 1992. (6–7.)

Kedves Aladár:

Hosszú, kínos és költséges huza-vona után végre megállapodtunk egy műteremlakásban. Most már nem kell félnem, hogy leveleim a sok címváltozás miatt elveszhetnek.

Utolsó leveled, amiben óva intettél Tollas lelkesedésének túl komolyan vételétől, érthetően lehangolt, annál is inkább, mert Tollas betoppanása abban a pillanatban történt, amikor én éppen három levéllel (Hozzád, Tiborhoz és Petőhöz íródtak) búcsút akartam mondani a magyar emigrációnak. A búcsú-levelekkel egy időben angol, magyar, spanyol, német nyelven írt nyilatkozatokban sajtón keresztül meg akartam tagadni a magyar forradalomra vonatkozó rajzaimat is annak a kihangsúlyozásával, hogy bár a rajzok szubjektív-összintetességét ma is vállalom, az évek során beszerzett értesüléseim alapján azt kellett megállapítanom, hogy a rajzok veszélyesen nélkülözik az objektivitást éppen úgy, mint a transzcendens subjectivitást. „Magyarán”, hogy a rajzaim nem fedik sem a tényleg történeteket, sem az azokról más személyekben kialakult véleményeket. A személyes szenvedésem apokaliptikus telítettségébe belelógott a magyar forradalom mint egy jogcím madzag, de a rajzoknak nincs több köze a forradalomhoz, mint az oldatba mártott spárgához a körülötte formálódott kristálynak.

Ehhez az állapothoz nem könnyen érkeztem. A rajzaim lelkiismeretet zavaró elemei engem a *legszőnyűbb* anyagi és erkölcsi helyzetbe hoztak. Argentínát sürgősen, minden szellemi javamat elkótyavetyélve kellett elhagynom, és mikor itt emigrációs szervektől vérátömlesztést kértem csak addig, amíg magamhoz térek, kirugtak minden helyről. Az Argentínában átélt *szörnyű* izgalmak a torkomra tolták a vért, sikertült eloszlatni, de most ráment a balszememre, és örülhetek, ha *egyik szememet* megmentem. Rájöttem, ha életben akarok maradni (családom is van), le kell vetnem minden kapcsolatot a magyar forradalommal, hisz csak az ellenség tart számon, a fájtám magamra hagy. És ebben az állapotban olvasom a Nemzetőrben, hogy belső munkatárs vagyok, és hallom Tibortól, hogy „A nevedet zászlónkon hordozzuk”. Valóban az előadásom „zászló” lobo-gott, az én nevem is nagy propaganda arra, hogy Cocteau így, müncheni igazgató úgy. Húsz és ötven dollár segítség szinte suttymban, mint a koldusnak, szinte már csak úgy, hogy Istenem csak a nyakunkra ne haljon.

Biztosan mindenki olyan jóakarátú, amilyennek látszik. De akkor újra kell fogalmazni az emigráció szót. Abban, ha valaki levágott keze helyett műkezet szerkesztet, van valami emberi, de hogy a levágott kéz (az emigráció) arra vetemedjék, hogy magához egy mű testet fabricáljon, ez undorító, természetellenes és végül is hiábavaló.

Nem kell ezeket nagyon részleteznem, ha valaki, Te megértesz. Anélkül, hogy a személyem mint vádló vagy mások személye mint vádlott belekerülne ebbe a discursusba, a szimpla tény, hogy az én képességem annyi emigrációnak tett szinte önkéntelen szolgálat után ilyen védtelenül magára maradjon a *gyilkos nyomor* szélén, csak az ellenségtől figyelve, ez a tény szégyen az emigrációra, szégyen a magyar névre. És akkor az olcsó biztatás; lazítani a kötélen egy kicsit, aztán újra meghúzni. Ha az ellenség élvezzi is ezt a „kötéltáncot”, az emigrációnak igazán nem kellene túrni.

Ez a levelem kínosan hasonlít ahhoz a levélhez, amit tavaly írtam Neked. Ezért is bocsánatot kérek, és tudom, hogy meg is bocsájtod, hiszen hibáztam. De Úristen, mikor bocsájtják már meg az érdemeimet, mikor oszlik már szét a rengeteg vádló, aki ujjal mutat rám, dühösen; nekem sem ártott, rajtam is segített. Mikor nem hallom már az ordítást; Szalay esküje ellenére az igazat vallja.

A hetven dollárt elnyelte, nem én, a körülöttem tátongó szükség, de megadom, ahogy megadtam a Magyar Comitének is az ötven dollárt, amivel kitoltak.

Aladár szeretettel üdvözöllek. Csak Lajos, a talán még barátod, de már nem emigráns, és nyilván már nem is magyar, bár még egy kicsit

Szalay

7. Szalay Lajos Kovách Aladárnak

New York 61.5.15.

Kedves Aladár!

Múltkori levelem után már csak azért sem zavarnálak, mert Tollas Tibortól úgy hallottam, hogy a rengeteg munkától azt sem tudod; hol áll a fejed.

Egy váratlan változás mégis azt tanácsolja, hogy tudomásodra hozzak valamit, ami előző levelezéseink késői eredménye. Nevezetesen; *dr. Blankó levélben értesített, hogy az 1957-es, Buenos Airesi könyv összes kli-*

séit, valamint egy párat még, ami a kis könyvben nem szerepelt, letette a buenos airesi „Délamerikai Magyar-ság” szerkesztőségében és azokat intézkedése szerint is szabad rendelkezésemre bocsátja.

Dr. Blankónak ez az érthetetlen, de mindenképp nagyon késői páfordulása furcsa helyzetet teremtett, mert én Tollas Tibornak egy felhatalmazást adtam arra, hogy a kliséket átveheti. Ez a felhatalmazás egy korábbi ígéretem teljesítése volt, ugyanis Tollas Tibor lelkesedéséből azt véltem kiérteni, hogy a *Füveskert* angol kiadásában szeretné alkalmazni a kliséket. Második és egyben búcsú viziténél, ami éjjel egy és kettő között zajlott le, Tollas olyan fáradt volt, hogy csak automatikusan és eléggé tétován felelgetett. Ekkor adtam neki a felhatalmazást, és utána gondolva úgy éreztem, talán már szükségtelenül.

Zavaró motívumoktól eltekintve itt a tény; egy nagy csomó, fájáról le nem szedhető klisé, ami nagy súly és ennek következtében bárhova és bárhogy szállításnál komoly költséget jelent, ott áll és várja a sorsát. Ha Tollas akár Bécsbe, akár Münchenbe elküldeti előzetes megkérdezéssel nélkül, esetleg feleslegesen jelentős kiadásba veri a lapot.

Gondold át ezt a helyzetet, és annak a tudomásul vételével, hogy nekem a klisék sorsa teljesen közömbös, úgy dirigáld Tibort, hogy a probléma kár nélkül oldódjék meg.

Persze irhattam volna Tibornak is, de Tibor, anélkül hogy különösebben az ideák világában mozogna, teljesen irreális, vagy ha reális, realizmusa olyan területen mozog, amibe ez a probléma nem fér bele.

Ha már akaratom ellenére ugys válaszra kényszerülsz, légy szíves válaszolni két kérdésre is. Távirati stílusban csak, ha úgy jobbnak látod.

Az első semleges; *tudod-e a címét véletlenül Kolconay Ervinnek*. Közvetlenül a háború előtt filmember volt otthon. Most Párizsban valami, nyilván tizedrangú galériája van a Szent Lajos szigetén.¹⁹

A második kérdés; honnan vette Tollas Tibor, hogy Cocteau Párizsban elvállalta a kiállításom védnökségét vagy rendezését. És honnan vette, hogy Bajorországban valami akadémiai fontosság kiállítást akar töllem, és a kiállított anyagot könyvben is ki akarja adni.²⁰ Miért mondta ezt Tibor, ha nem igaz, és ha igaz, mi miatt vagy ki miatt hiúsult meg. Jogos kérdések úgy gondolom, hiszen velem függnek össze és sok örömet, de még több csalódást okoztak. A bennem maradt tövist is ki kellene húzni, elég bajt okoznak az ellenségeim, barátaim miért okoznának még többet?

A személyedet egyébként sem érintő múltkori levelem fenntartása, sőt még újabb tapasztalatok alapján csak jobban aláhúzása ellenére is a régi barátság szeretetével öllelek

Lajos.

Egyébként belátom azt, hogy van valami gusztustalan abban, ha türelmetlen vértanúk keresztjükkel víva akarják eldönteni, melyikük a súlyosabb.

LUIS SZALAY
54 W – 74 St.
404 apt.
NEW YORK 23 N.Y.

8. Szalay Lajos Kovách Aladárnak

New York jun 7. 61.

Kedves Aladár;

Levelezésünk nagyon szakadozott volt, és a szinkronizálás hiánya miatt olyan tervezgetéseket tartalmaz, amik közben idejüket múlták.

A jelen esetben is ez történt. Itt engem közben „felfedeztek”, és egy hosszabb cikk következtében a „hónom alá nyúltak”.

A szerződésnek kettőnk levelezését érintő pontjai szerint:

19 Kovách Aladár értesítette Kolconayt a párizsi Szalay-kiállítás tervéről. Kovách Aladár Hagyatékában föllettem a tervezett kiállítással kapcsolatos alábbi Kolconay-levelet (ÖNB, HAN-s, KAH.M: 32.) Melléklet 1.

20 A tervezett párizsi kiállítás és könyvek (sem a Münchenben tervezettek) nem valósultak meg. Szalaynak Tollas Tiborral és a Nemzetőrrel (ahol több rajza megjelent) s a Nemzetőr-körrel való kapcsolata is meg-lazult, megszűnt. Ennek egyértelmű bizonyítéka Szalay és Tollas levélváltása, amely ugyancsak Kovách Aladárnál maradt fön (ÖNB, HAN-s, KAH.M: 32.) Melléklet 2., 3.

1.) Sehol egyéni vagy csoportos kiállításon részt nem vehetek, csak akkor, ha a két fél „közös” megállapodással megtalálta a megfelelő helyet. Propagandát és kritikát a „közös” érdekek figyelembe vételével a „B” vél szolgáltatja.

2.) A szerződés aláírásától kezdve minden munkára a „B” félnek opciói joga van.

3.) Munkáim reprodukálási joga is a „B” félé. Könyvet a rajzaimból is csak ő adhat ki.

4.) Bármilyen politikai tendenciát az „A” fél lehetőleg kerül.

5.) Eddig megjelent összes munkáim a szerződés hatályán kívül vannak.

A hosszú, szabvány litániának ezek a pontjai tárgytalanná tették eddigi terveinket.

Nekem személy szerint jobban esett volna, ha magyar vonalon érkezhettem volna be, de évekig (15 év) hiába vártam, végül is el kellett adnom magamat. Siker és pénz biztosítva; ami kissé nehezemre esik, hogy le kell mondanom némely szerves tulajdonságomról. A Blankó féle klisékkel azt csináltok, amit akartok. Csak egy a fontos: a „Nemzetörben” ne nagyon publikáljátok a nevemet.

A Neked írt előző levelemmel egyidőben Kolconay Ervinnek is írtam, sajnos. Anyagot is küldtem neki, hogy próbáljon kinyomozni valami lehetőséget. Persze akkor még nem tudtam, hogy ő volt kombinációba véve. Remélem: nem tudott semmit sem csinálni, és így a mindent vissza levellem nem fog különösebb nehézséget okozni. Sajnáltnám nagyon, ha Ervinnek problémát okoztam volna, mert áldott jó fiú, akit régóta ismerek és nagyon szeretek.

A borús égből ez a napfény-csapás váratlanul jött, de a 25-ik órában, mert a Tollas féle pongyola információk teljesen letörtek, és magamra is kiáradó undort okoztak. Szinte örülök, hogy a teljesen hiába udvarolt magyar emigrációról leestem. Remélem, hogy a nyugsgöbb és ragacosabb második vonalnak jobb szerencséje lesz az emigrációval. Apai-anyai ágon tiszta magyar származásom úgy is szálla volt mindig, most legalább cseh területen született (cseh kvótán jöttem be) magyarul is beszélő argentin állampolgár leszek a „magyarok” szemében. S ez így jó és így helyes.

Aladár, ne haragudj, „kell a harmat s a harmat drága”.

Szeretettel üdvözöllek

Lajos.

9. Szalay Lajos Kovách Aladárnak

New York 61 X. 6.

Kedves Aladár!

Eddig vártam türelemmel a beféért berlini katalógust, de még mindig nem érkezett meg. Nyugodtan elveszthetnek tekinthetjük, éppen ezért arra kérek, hogy erressz el egy másikat. Ha még a katalóguson kívül lenne bármilyen más rám vonatkozó (a legjelentéktelenebb is), azt is küldd el. Be szeretnék takarítani mindent, ha csak így tallózva is, ami hitvány vetésem silány aratásából kupacba rakható. Itt az ősz.

Tollason keresztül nyilván értesültél, hogy mégis megcsináljuk a magyar srácokkal a brunswicki kiállítást.²¹ Mielőtt magyarságból mások által megérdemelt nyugdíjba vonulnék, gondoltam egy utolsó kigörnyedés már se nem árt, se nem ront.

Az emigrációhoz, mint levágott karhoz készített műtest, a mesterkélrt körülmények nem váltak be.

Van valami szörnyű, hogy a magyar, aki olyan szépen hal meg, ennyire csúnyán tud élni. Talán az annyira gyors és szép halál csak egy gyenge élet rövidzárata lenne? Még a szavunk járása is erre utal, hiszen mi mulatunk, tehát akkor érezzük jól magunkat, ha mulatjuk az időt, és a mulatott idő vége a halál.

S a sirt, hol nemzet süllyed el, népek veszik körül

S a sirban elnyúlt víg halott szemén örömkönnny ül.

Hogy végre nem kell neki percer perchez rakva arra ügyelni, miként lehetne hatásosan élni. Lám, a hatezer éves „gyávaság” erős volt arra, hogy az időt ne mülassa, hanem a legszörnyűbb megpróbáltatások idejéit is éber fősvénységgel az életért kamatoztassa.

Senki jobban ezt nem értheti nálad, Aladár. Szörnyű lehet Neked is látni, hogy a brazil agyu emberek mennyi dudvát burjánoztak a szabó dezsői őstelevény nevében ahelyett, hogy becsületes parasztként művelték volna szántatlan jó magukat.

Im az ész nem rég is atombombát talált

Mely a dudva népre szórja majd a halált.

„Zseni” vagy nem „zseni” hull előtte sorban:

A műveltség győzött abban az atomban.

21 Report – Hungarian Week, Oct. 23–29. The Ledge, Rutgers, the State University, 1961.

"THE DESTINY OF MANKIND IS FREEDOM."

HUNGARIAN WEEK

Oct. 23-29, The Lodge, Rutgers, the State University.
1961

R
E
P
O
R
T

Scandal or HOPE

HUNGARIAN WEEK

Oct. 23-29, The Lodge, Rutgers, the State University.

*6/1-2. kép. Szalay Lajos 1956-os rajzai felhasználásával készült kiadványfedelek,
Hungarian Week, 1961. oct. 23-29., Rutgers University*

Remélem Arany nem vásik el ebben a savasságban, amivel átmartam Lajos szavát. Mentségemre szolgáljon, hogy én nem vagyok „Nagy”, csak Szalay.

Valamit motyogtak itt a fiúk, hogy Tőled, Tollastól vagy a Nemzetőrtől várnak le- vagy különnyomatot a nálatok lévő klisékről. Írják erről pár szót.

Errefelé, hála Istennek, békés hírek járnak. A skizofréria kapitalista-kommunista ellentétje szépen kidolgozta a szemben álló költségvetések terhére az atombombát. A népszövetség egy újabb (persze nagyon régi) helyen újra megalakul, és a kézben tartott atombombával elrendezi az egy akol egy atom világot. Béke porainkra.

Változatlan szeretettel (bizonyíték, hogy Neked mardosok) üdvözöllek

Lajos

Lajos Szalay
54 W 74 St
404
New York 23 N.Y.

10. Kovách Aladár Szalay Lajosnak

Lajoskám, jószívem – eljut-e hozzád e kis kékmadár aerogramm, hosszú évek és sok kísérlet után lehet-e reményem? Te is kerestél, tudom, ami levél jött, azaz hozzám eljutott, őrzöm. [...]

Szeretett jó barátom, sorstárs Lajoskám. GENEZIS-re²² széles levélben reagáltam. Michelangelói. Nemes alkotás, leszűrtség, mely megőrzi az invenció frissességét, nagy, áradó gazdagságát. Megmarad az időben.

22 Genesis. A Graphic Interpretation 124 drawings Lajos Szalay. Bev.: David H. C. Read. Madison Avenue Church Press, New York, 1966.

Voltál odahaza is. Beszélte-e vajon Kassákkal? A hallgatag Kassákkal. Elhallgatott. Örökre.

Féltretemtem Magyar Nemzetbeli beszélgetésedet. Megtudja-e majd az UTÓKOR, hogy mi van mögötte? Odahaza nagyon megértik a ki nem mondott szót. Megtanulták. Hódolatuk legnagyobb jele, hogy lenyeltek „56”-ot. Októbert, melyet jobban megéreztek kilométerezrek távolából, mint Európa. Csúnya megöregedni. Tizedik kezem ez, látod, hétéves ciklusokban. De a rejtelmes Én-ünk ugyanaz.

A Genézis és a Genetika a Titok.

Az én-tudat, – az ember tudja, hogy megismételhetetlenül egyetlen, egyedi példány. Tudja a Halált. Elmúlik minden. Szereted Krúdyt? Egyik legcsodálatosabb magyar Zseni, ugye – sorok maradnak meg.

És jelek a porban – amit az őseim rajzolt s amiket Te.

Eljutottunk a neutron-bombához is.

Itt állunk a Harmadik Évezred küszöbén. (Anno 2001)

S Isten akkor újakezdi az aminó savakkal.

Isten optimista. Teheti. Ővé a legfélelmetesebb hatalom, az Idő is. Az Örökkévalóság.

Szervusz Lajoskám, szervusz

Szeretettel

Ali

1977. július 25.

(Kovách Aladár, A-1150 Wien Meisel str. 3/27. Ausztria)

MELLÉKLET 1.

GALERIE
SAINT-LOUIS
EN L'ISLE

Paris, 1961 január 28

Kedves Alikám,

Köszönöm leveledet, és már előre is örülök annak, hogy együtt rendezhetünk egy esetleges Szalay kiállítását. Azért írom „esetleges”, mert tisztában vagyok ennek nagy horderejével és jelentőségével, még nem látom tisztán az ezzel járó költségeket, anyagilag galériám még a kezdeti nehézségekkel küzd, így külső segítség nélkül csak egy megszokott méretű kiállítás rendezését tudom biztosítani. Szalay pedig ennél többet kíván és érdemel.

Én igen jól ismerem őt és művészetét, végtelenül sajnáltam, mikor különböző csábításoknak engedve felcserélte a párisi nyomort egy délamerikai „jóléttel” gondolva, hogy ez esetleg művészi fejlődésére nem lesz túl jó behatással. Azóta teljesen nyomát vesztettem és érdekes coincidence, hogy leveleddel majdnem egyidejűleg kaptam üzenetet tőle Amerikából. Remélem művészete ott is megmaradt, ami volt.

Mint a mellékelt meghívóból látod, ez a legújabb kiállítás március 11-én befejeződik, utána egy francia szobrász jön, úgyhogy galériám áprilistól kezdve szabad, fix szerződése senkivel sincs, így nyugodtan tervezgethetünk.

A mostani WIETERNIK kiállításra kb. kétezer meghívót küldött szét. Természetesen a vernissage cocktail-re az összes műkritikust meghívom, valamint címtárunkban szereplő műgyűjtőket képkereskedőket. A Szalay kiállításra nagyobb sajtópropagandát kellene kifejteni, amit segítségeddel talán el is lehetne érni.

Van egy pár műkritikus ismerősöm, akik rendszerint írnak is.

A Terbots kiállításnak elég szép sajtója volt.

A galéria két termében kényelmesen elfér 40 rajz, sőt több is, esetleg egy másik galériát is be tudok kapcsolni, amelyek a 8. kerületben van. Ezt igen jelentős művészeknél szokták csinálni, akik az egyikben festményeket, másokban rajzokat állítanak ki egy időben.

Amint látod, ötleted lelkesedésre talált nálam, egyelőre nem írok többet, csak annyit, hogy végtelenül örölnék, ha sikerülne.

Szeretettel ölel Ervin

U.i. Bíró Pistáról csak annyit, hogy sok nehézséggel küzd, és lassan teljesen elmerül a házmesterpletykák ingoványos útvesztőjében.

Lajos Szalay
54 W 74.St.
New York 23.N.Y.

New York 1962. szept. 14.

Kedves Tibor!

Őszintén sajnálom, hogy kedves és megtisztelő kérésedet ezúttal meg kell tagadnom.

A NEMZETŐR egyik rajzomat a csendőrség dicséretére írt cikk illusztrálására használta, és ezzel engem káros vádakkal tett ki. Mivel én a NEMZETŐRT nem kapom, csak a támadásból értesültem az inkriminált tapintatlanságról, és most is csak annyit tudok, hogy a szememre vetett rajz valami lovast ábrázol.

Személyes tapasztalatok hiányában a csendőrségről nincs véleményem, de a ma már Téged is meghatározó illetékeseknek annál inkább van. Te, talán jobban is mint más, tudod, hogy illetékesek érzékenysége határozza meg véleményeink tartalmát és formáját és azok veszélytelenségének arányában életheletőségeinket is.

Ha a Nemzetőr illetékesek által kijelölt villám-hárító szerepében egy ilyen rövidzárlat történik, ez a Ti gondotok, és semmi esetre sincs jogotok arra, hogy a kérdésben még általánosan sem érdekelt személyt nehezégekbe hozzatok, különösen akkor, amikor nagyon jól tudjátok, hogy sem módotok, de talán még szándékotok sincs arra, hogy a bajba hozott személyt hatásosan megvédjétek.

A klisék birtokotokban vannak, mert Aladár úgy biztatott, hogy éppen illetékesek fellebbezhetetlen ízlésére való különös tekintettel egy érzékeny mellekre is leszívható nikotexezett kiadást fog csinálni a rajzokból.

A klisék egy része a forradalom által okozott fájdalom kiáltásai, okoltak de szándék nélküliek, mint az őszinte jajgatás, és csak diagnoszisa szolgálnak. Egy pontos diagnózis reményében engedtem és segítettem a közlésüket, de ma világosan látom (Te is), hogy a diagnózis már kialakult illetékesek érdeke szerint, és itt van kioperálásunk ideje. Fájó idegek narkózis alatt vannak, ha a „kéjgáz” hatása miatt félrebeszélőnek vagy hányóknak, hát ott van Afrika.

A forradalomra vonatkozó rajzaim tehát akronizmus; idétlenségük és foszlottságuk még arra sem jó, hogy szintén megölt versek szemfedői legyenek.

Kérésed megtagadásából magától jön, hogy én meg azt kérem, ne írj rólam a nevezetes magyarok között, és ha lehet, költségre küldesd vissza a kliséket.

Nem szívesen tárgyalok ilyen érzékeny dolgokat egy levél védelme alatt, ha nyári ittléted alkalmával felkerestél volna, személyesen mondtam volna el ugyanezt.

Szívélyesen üdvözöllek, *Lajos*.

1962. szept. 21.

Mr.
Lajos Szalay
54 W. 74 St.
New- York 23. N.Y.
U.S.A.

Kedves Lajos!

Szeptember 14-i soraidat köszönettel megkaptam. Nem tudtam hová lenni a megdöbbenéstől, amikor olvasnom kellett, miszerint egyik rajzodat a csendőrség dicséretére írt cikk illusztrálására használtuk volna fel, amely Téged kényes vádakkal tett ki. Az is megdöbbenett, hogy annak ellenére, hogy két évvel ez előtt Amerikából való visszatértem után tiszteletpéldányban a lapot megindítottuk címedre, – nem kapod, ha kapnád megcáfolhattad volna ezt az aljas rágalmat. Bár nem vagyok gazdag ember, de szívesen fizetek ezer dollárt annak, aki azt a bizonyos csendőrséget dicsőítő cikk melletti rajzodat nekem bemutatja. Visszamenőleg szívesen megküldjük Neked a számokat, hogy Magad is meggyőződj erről.

Gondolhatod, hogy tisztelünk és szeretünk annyira, hogy nem mellőzünk a tiszteletpéldányosok sorából. Valószínűnek tartom, hogy a szerencsétlenül járt, vagy meggyilkolt Gyümölcsfalvy Imre barátunk utóbbi időbeni hiányos munkájából vagy abból adódhatott, hogy más címre mentél és nem közölted az új címet a kiadóhivatallal. Mindenesetre elnézést kérek ezért, és most új kiadóhivatali vezetőnknek, dr. Mikofalvy Lajosnak (München 34. Postfach 70.) még ma írok, hogy a továbbiakban tiszteletpéldányként megindítsa a lapot Neked. Leveled és válaszom másolatát továbbítom Kovách Aladárnak, akinek az új címe: Wien, XV. Meiselstrasse 3/27. Mivel én egy hét múlva Afrikába indulok, a klisék ügyében majd ő fog intézkedni.

Megdöbbenéssel olvastam soraidat, és visszaemlékszem az éjszakai beszélgetésünkre, amikor nem a rideg papírosra kell leírni a szavakat, mely elferdíti mindig a valóságot, Te mint a szabadságharc legmélyebb átérző művésze és magyar fajtánk féltett tehetsége, hogy írhatod le, hogy anakronizmus, amit lerajzoltál és idétlenségük nem alkalmasak a megölt versek szemfedőjének. Ezt a mélységes pesszimizmust egy órán át cáfolni tudnám, akkor hacsak a múlt esztendő „tízmilliós aláírási” akciójára hivatkoznék, amelynek megszervezését végeztük szerte a világon és államelnököktől kezdve miniszterekig, valamint szakszervezeti vezetőkig és diákoktól kezdve munkásokig mindenki résztvett. A több mint tízmillió egyéni aláírás és közel százezer levél, mely részben ide, részben más gyűjtőközpontokba futott be, azt bizonyítja, hogy szerte a világon nem felejtették el a forradalmunkat, és ép ma hallottam, hogy a magyar ügyet újból tárgyalni fogják. Afrikai utamnak is első célja, hogy függetlenül a nagyhatalmak közötti hidegháborútól, a magyar ügyet mint erkölcsi tényezőt felmutassam, és barátokat szerezzek ott is.

Ami a verseket illeti? Eddig közel száz költőtől gyűjtöttem össze a világ minden tájáról költeményeket és fordítjuk le öt éve szorgalmasan, hogy maradandó emlék maradjon a következő nemzedéknek, s mennyire élő valóság még ma is mindaz, ami 6 éve történt. – Ezt Gloria Victis címmel szeretnénk majd kiadni, és olykor a lapban hozunk belőle bemutatót.

Hát még a rajzaid? Míg verseink, melyek eddig hat nyelven jelentek meg, irodalomtörténeti szempontból csak halvány színfoltként élnek majd, vagy talán úgy sem, addig a Te rajzaid a zseni megdönthetetlen erejével örökké élni fognak!

Mindezeket nem azért írom Lajoskám, hogy Téged akár hízéssel, vagy más úton rávegyeek arra, ami nekünk oly nagy dolog lett volna, a döntést Rád bízom, de egyáltalán szeretnék biztosítani:

Hat évig mindig vigyáztunk arra, hogy ne sértsük meg azokat az öröket, akikre célzol. És ezt a könyvet nem egy emigráns magyar csoport adja ki, de egy amerikai kiadó olyan amerikai költők fordításában, akik előtt még a támadók is mélyen leveszik majd a kalapot. Igenis biztos vagyok benne, hogy ezt, a kis kötet angol nyelven úgy Ázsiában mint Afrikában is sikert ér majd el, és nem kompromitál senkit.

Végül abban is bízom, hogy a történelmet nemcsak a földi erők igazgatják, és a Te tehetségedet sem a földtől kaptad, hanem magasabb erők ajándéka.

Ha annyi kompromisszumba belemennél – hogy mint a spanyol kiadásból való átfényképezést említjük meg szelidebb 6–8 rajzodat, az is nagy dolog volna számunkra. – Szeretném, ha ezzel kapcsolatosan a készülő kötet háteréről dr. Horányi Tibor barátomat meghallgatnád, aki igazolja a dolgot Amerikában, és akinek megírtam, hogy vegye fel Veled a kapcsolatot. Ő épp olyan lelkületű mint mi vagyunk, és biztos vagyok benne, hogy minden téren segítségére tud lenni. Mivel én már nem leszek itt, arra kérlek, neki majd válaszoljál. Címe: 314.E. 83 St. Apt. 4.W. New York City N.Y. Telefon: RH 4-8210., TR 9-1327.

Kedves Feleségednek tiszteletteljes kézcsókom tolmácsolását kérve, Téged ragaszkodó szeretettel és tisztelettel köszönt:

(Tollas Tibor)

DIE BRIEFE DES LAJOS SZALAY AN ALADÁR KOVÁCH (DOKUMENTE - ÖSTERREICHISCHE NATIONALBIBLIOTHEK, WIEN)

Das über mehr als ein halbes Jahrhundert andauernde schöpferische Lebenswerk von Lajos Szalay (1909 - 1995) entstand in seiner ungarischen Heimat wie aber auch in Paris, in Argentinien und in New York (1947-1988). Die heimische wie auch die ausländische Szalay-Literatur befaßt sich in erster Linie mit seinen Ausstellungen, seinen Skizzenbüchern und mit den von ihm illustrierten Büchern. Ebenso sind mehrere Interviews und Gespräche mit Szalay erschienen.

Aus seinem Briefwechsel wurden bisher keine bedeutenden, an seinen Lebensweg und seine künstlerische Laufbahn anknüpfenden Dokumente veröffentlicht. Abgesehen von den ihm am nächsten stehenden Angehörigen (mehr oder weniger nahestehende Mitglieder seiner Familie) unterhielt er briefliche Kontakte zu seinen Künstlerkollegen (z.B. zu László Gyula), zu seinen Verlegern (z.B. zu István Farkas vom Verlag Új Idők /Neue Zeiten/ und zu János Domokos vom Verlag Europa) und zu seinen Freunden (z.B. zu Aladár Kovách). Szalay sandte seine Brief-Neuigkeiten aus Argentinien und New York nach Europa, nach Ungarn und anderswohin. Sein Leben und sein Wirken sind in Briefen eingefangene Nachrichten.

Seine an Aladár Kovách gerichteten Briefe lassen eine von Krisen und Konflikten belastete Periode aus dem Leben des Zeichners deutlich werden, jene Zeit des Abschieds von Argentinien (Buenos Aires) und der Umsiedelung in die Vereinigten Staaten von Amerika (New York). Seine Gründe und Motive kommen hier ebenso zu Tage wie seine Unsicherheiten und Ängste. Für den Graphiker und den Schaffenden, dem es stets daran gelegen war, seine künstlerische Ausdrucksweise und deren Möglichkeiten zu erweitern und zu bereichern, war es überaus wichtig, in Europa (z.B. in Paris) erneut (mit Ausstellungen) gegenwärtig zu sein und wieder zu erscheinen (mit Büchern). Bei den sich wiederholenden Anläufen hierzu mußte Szalay bittere Enttäuschungen von Seiten der ungarischen Emigration erleben. Erfolglosigkeit und die ausbleibende Anerkennung lösten in ihm das Gefühl des Abgeschriebenseins und der Unzugehörigkeit aus.

Aladár Kovách (1908-1979) gilt als Jugendfreund von Szalay, als einer, der auch seine Laufbahn beeinflusste, als sein Zeitgenosse und Vertrauter. Er gab das erste Skizzenbuch von Szalay heraus, das für die ungarische Kunstgeschichte von Bedeutung war (*Die Zeichnungen von Lajos Szalay Hatvan*). Zur Zeit ihrer Korrespondenz lebte er in Wien (9. Juni 1959 - 25. Juli 1977) und war als Redakteur (Nemzetör, München), Schriftsteller und Journalist tätig.

Sein schriftlicher Nachlaß wurde von der Österreichischen Nationalbibliothek aufgekauft. Aladár Kovách bewahrte neben den Briefen von Szalay auch die Klischeeabzüge vieler Zeichnungen von Szalay, Buchfragmente und andere Dokumente auf. Somit stellt die Aladár-Kovách-Sammlung der Österreichischen Nationalbibliothek Wien gleichzeitig auch ein Dokumentenarsenal ersten Ranges über Szalay dar.

György Sümegi